

Tilburg University

De openheid van de Nederlandse samenleving in de jaren zeventig en tachtig in vergelijkend perspectief

Luijkx, R.

Published in:

Beweging en blokkering in het sociaal en economisch beleid

Publication date:

1988

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Luijkx, R. (1988). De openheid van de Nederlandse samenleving in de jaren zeventig en tachtig in vergelijkend perspectief. In J. J. J. van Dijck, & J. A. M. van Wezel (Eds.), *Beweging en blokkering in het sociaal en economisch beleid* (pp. 81-95). (Personeelsmanagement). Kluwer Bedrijfswetenschappen.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

5. DE OPENHEID VAN DE NEDERLANDSE SAMENLEVING IN DE JAREN ZEVENTIG EN TACHTIG IN VERGELIJKEND PERSPECTIEF¹

drs. R. Luijckx

5.1 Internationaal onderzoek naar intergenerationele beroepsmobiliteit

Sinds de jaren vijftig doen een aantal geavanceerde hypothesen aangaande cross-nationale gelijkheid van (beroeps-)mobiliteitspatronen de ronde. Lipset en Bendix (1959) presenteerden een systematische vergelijking van mobiliteitspatronen in de VS en in zes andere geïndustrialiseerde landen. Lipset en Zetterberg (1959) presenteerden in hetzelfde kader de hypothese dat de geobserveerde mobiliteit in alle westerse geïndustrialiseerde landen in essentie hetzelfde zou moeten zijn als gevolg van de veranderingen in de beroepsverdelingen, een verschijnsel samenhangend met (een toenemende) industrialisatie. Doordat een hoger percentage van de beroepsbevolking in de meer geïndustrialiseerde landen in hoofdarbeidberoepen werkzaam is, heeft deze verandering (automatisch) opwaartse mobiliteit tot gevolg. Dit laatste wordt nog versterkt indien, zoals het geval blijkt te zijn, de vruchtbaarheid van handarbeiders hoger is dan die van hoofdarbeiders. Ook neemt het aantal 'overerfbare' posities af met de toename van de industrialisatie en wordt dus ook langs deze weg de mobiliteit verhoogd (Lipset en Bendix, 1959: 57-59).

Uit onderzoek, ook uit heranalyses van Lipset en Bendix' data, bleek echter dat er ook grote verschillen in mobiliteit gevonden werden tussen landen. Featherman, Jones en Hauser (1975) kwamen met een nieuwe hypothese om de Lipset-Bendix-Zetterberg hypothese aangaande geobserveerde mobiliteit te vervangen. De nieuwe hypothese is gesteld in termen van *relatieve* mobiliteit en veronderstelt dat het 'genotypische' mobiliteitspatroon (circulatie mobiliteit) in industriële samenlevingen met een markteconomie en met een familiesysteem met kerngezinnen in essentie gelijk is. Erikson en Goldthorpe (1987) hebben dit idee opgepakt en de bovenstaande hypothese de FJH-hypothese genoemd. Deze hypothese staat ook wel bekend als de hypothese van 'constant social fluidity'. Het is belangrijk om te benadrukken dat er statistisch gecontroleerd moet worden voor het feit dat de verschillen in de beroepsverdelingen van de generaties nogal verschillen tussen landen. Deze verschillen hebben grote variaties in geobserveerde mobiliteit tot gevolg, terwijl tegelijkertijd echter de relatieve mobiliteit gelijk kan zijn.

Eén van de belangrijkste mobiliteitsstudies in de jaren zeventig is

het project *Comparative Analysis of Social Mobility in Industrial Nations* (CASMIN). In dit project worden data geanalyseerd uit Australië, Brazilië, Engeland/Wales, Frankrijk, Hongarije, Ierland, Japan, Nieuw-Zeeland, Noord-Ierland, Polen, Schotland, Verenigde Staten en Zweden. De data zijn alle gehercodeerd in een klassenschema gepresenteerd door Erikson, Goldthorpe en Portocarero (1979, 1982, 1983): het zogenaamde EGP-schema.

Terwijl de oorspronkelijke Lipset-Bendix-Zetterberg hypothese wijd en zijd is verworpen staat de FJH-hypothese nog steeds in het centrum van de belangstelling. Erikson en Goldthorpe (1987) claimen een duidelijke bevestiging te hebben gevonden aan de hand van de CASMIN-data. Grusky en Hauser (1984) laten een soortgelijk resultaat zien aan de hand van een analyse van data uit 16 landen.

Naast de analyse van cross-nationale data, zijn er analyses, waarin de trend binnen één land wordt onderzocht. Men zou dit de hypothese van 'cross-temporele invariantie' kunnen noemen. Hauser, Koffel, Travis en Dickinson (1975), Hope (1981), Erikson (1983) en Goldthorpe en Portocarero (1981) vonden constante relatieve mobiliteitspatronen over de tijd voor respectievelijk de Verenigde Staten, Groot Brittanië, Zweden en Frankrijk.

Een probleem bij deze cross-nationale en cross-temporele analyses is, dat het enige dat over de aard van het mobiliteitsregime wordt verteld is dat er geen wezenlijke verschillen zijn tussen de geanalyseerde landen of tijdstippen. Er worden echter ook systematische verschillen gevonden, ofschoon auteurs daar niet te veel aandacht aan besteden. Door verschillende onderzoekers zijn resultaten gepresenteerd, die niet overeenkomen met de FJH-hypothese. Er wordt door hen een positief verband gevonden tussen bijvoorbeeld de mate van industrialisatie en mobiliteit in verschillende landen (o.a. Cutright, 1968; Hazelrigg, 1974; Tyree, Semyonov en Hodge, 1979; Grusky en Hauser, 1984). Volledigheid gebiedt om te vermelden dat er ook onderzoekers zijn, die geen verband vinden (Hazelrigg en Garnier, 1976; Hardy en Hazelrigg, 1978). Ook zijn er onderzoekers, die een systematische toename in relatieve mobiliteit over de tijd hebben gevonden (Luijkx en Ganzeboom, 1986, voor Hongarije; Ganzeboom en Luijkx, 1986; Ganzeboom, Luijkx, Dessens, de Graaf, de Graaf, Jansen en Ultee, 1987 voor Nederland; en Hout, 1984, voor de VS). Recentelijk hebben Ganzeboom, Luijkx en Treiman (1987) een cross-nationale met een cross-temporele aanpak gecombineerd. Zij vinden een duidelijk verschil tussen landen en tussen de tijdstippen (voor de verschillende landen).

5.2 Mobiliteitsonderzoek in Nederland

De eerste vragen naar intergenerationele beroepsmobiliteit in Nederland zijn al in een vroeg stadium door onderzoekers van de Leidse School gesteld (zie voor een overzicht: Ultee, 1985). De traditie in Nederland

v.w.b. intergenerationeel mobiliteitsonderzoek is a-typisch. In de meeste landen domineerde het klassenperspectief, terwijl in Nederland meer aandacht werd besteed aan het beroepsprestige perspectief. In deze traditie presenteerde Van Tulder (1962) een aantal tabellen, o.a. een intergenerationele beroepstabel uit 1954. In deze laatste tabel worden een zestal prestige-categorieën met elkaar gekruist. Een probleem van deze indeling is dat het onmogelijk is om beroepsgroepen te traceren. Boeren bijvoorbeeld kunnen teruggevonden worden in drie van de zes categorieën (afhankelijk van de omvang van hun boerderij). Winkeliers in een tweetal groepen en het is onmogelijk om hoofd- en handarbeid categorieën te onderscheiden.

Ganzeboom en de Graaf (1983) hebben de data uit 1954 geheranalyseerd en vergeleken met data uit het Leefsituatieonderzoek 1977. Zij concluderen, dat er in 1977 aanzienlijk meer intergenerationele mobiliteit was onder mannen dan in 1954. In het bijzonder is er sprake van een sterke opwaartse mobiliteit: vaders zitten in andere, gemiddeld lagere, prestige-categorieën dan de ondervraagde zonen. De toename in mobiliteit is voornamelijk een gevolg van structurele mobiliteit. Dit betekent dat het verschil tussen de verdelingen van vaders en zonen in 1977 groter was dan in 1954. Er is ook een toename van de relatieve mobiliteit tussen 1954 en 1977. M.a.w. in 1977 was het gegeven de toenmalige beroepsstructuur eenvoudiger om een andere positie te verkrijgen dan die van de vader dan dat dit in 1954 het geval was. M.a.w. de openheid van de Nederlandse samenleving, zoals gemeten aan de beroepsmobiliteit tussen generaties, bleek te zijn toegenomen.

In een parallelle analyse van trouwpatronen in Nederland in 1959, 1971 en 1977 kwamen Sixma en Ultee (1983) tot de bevinding dat ook v.w.b. trouwpatronen de openheid van de Nederlandse samenleving was toegenomen. Deze onderzoeksresultaten geven aan dat Nederland een uitzondering vormt op de FJH-hypothese.

5.3 Nederlandse data en de EGP-klassenindeling

Door Luijkx en Ganzeboom (1986) en door Ganzeboom e.a. (1987) werd een analyse van de intergenerationele beroepsmobiliteit tussen 1970 en 1985 gepresenteerd. Hierbij werd gebruik gemaakt van data afkomstig uit een tiental surveys², die alle een toevalssteekproef uit de Nederlandse (beroeps-)bevolking zijn. Het bijzondere van de data is het grote aantal meetmomenten dat wordt gebruikt voor de (relatief) korte tijdsperiode. Een voordeel van dit grote aantal meetmomenten is dat het mogelijk is de verschillende tabellen als onvolmaakte realisaties te zien van het werkelijk mobiliteitspatroon.

V.w.b. de analyse werd in eerste instantie aangesloten bij het internationale CASMIN-project. Om een vergelijking mogelijk te maken werden de Nederlandse gegevens gehercodeerd naar het EGP-klassen-schema dat binnen het CASMIN-project wordt gebruikt.

Tabel 5.1. Verdeling van respondenten over de EGP-categorieën; Nederland, sommatie van 10 tabellen uit de periode 1970-1985, mannen, 21-64 jaar.

I.	Grote zelfstandigen, hogere leidinggeevenden, academici (12,7%) exacte wetenschappers (0,7%), ingenieurs (2,1%), scheepsofficieren (0,3%), medici (0,6%), economen en juristen (0,9%), schoolhoofden (0,6%), sociale wetenschappers (0,6%), militaire en politieofficieren (0,3%), hogere (semi-)ambtenaren (1,1%), zelfstandige bedrijfshoofden (groot) (2,3%), managers en afdelingshoofden (groot) (1,9%)
II.	Lagere leidinggeevenden en geschoolde hoofdarbeid (18,8%) analisten en paramedici (1,4%), tekenaars (1,5%), middelbare technici (1,5%), leraren (2,6%), onderwijzers (1,1%), journalisten (0,3%), ontwerpers en artiesten (1,1%), geestelijken en sociale werkers (1,8%), afdelingshoofden en managers (klein) (3,2%), politieagenten (1,3%), systeemanalisten (1,2%), verkoopleiders (1,3%)
III.	Routine hoofdarbeid (15,9%) verplegenden (0,6%), boekhouders (4,5%), administratief personeel (6,6%), verkopers (2,9%)
IVa.	Kleine zelfstandigen met (1-10) personeel (2,6%) winkeliers (1,4%), zelfstandige ambachtlieden (1,0%)
IVb.	Kleine zelfstandigen zonder personeel (3,4%) winkeliers (2,1%), zelfstandige ambachtlieden (1,1%)
V.	Supervisoren handarbeid, hooggeschoolde handarbeid (6,4%) werkbazen (2,0%), monteurs (1,5%), leidinggevende handarbeiders (1,8%), veiligheidspersoneel (1,1%)
VI.	Geschoolde handarbeid (19,0%) koks (0,8%), delfstoffenbewerkers (0,6%), textielarbeiders (0,3%), voedingsmiddelenarbeiders (0,7%), machinebankwerkers (1,2%), reparateurs (4,5%), loodgieters en lassers (1,0%), metaalconstructiearbeiders (1,0%), grafische industriearbeiders (1,3%), bouwvakarbeiders (6,9%)
VIIa.	Halfgeschoolde en ongeschoolde handarbeid (16,1%) postdistributiepersoneel (0,9%), kelners en verzorgende beroepen (1,5%), chauffeurs (3,5%), kraanbedienden en machinisten (2,4%), sjouwers en havenarbeiders (2,1%), ongeschoolde industriearbeiders (4,0%)
IVc.	Zelfstandige boeren (4,5%)
VIIb.	(Ongeschoolde) landarbeid (1,6%)

Bron: Ganzeboom e.a. (1987)

In Tabel 5.1 staat het oorspronkelijke EGP-schema vermeld met de percentages beroepsbeoefenaren berekend op basis van de Nederlandse gegevens. Voor iedere categorie wordt ook een aantal specifieke beroepen genoemd.

Het uitgangspunt van de EGP-indeling is de positie van verschillende groepen op de arbeidsmarkt en op de werkplek. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de marxistische tweedeling in bezittende klasse en loonafhankelijken (2 categorieën). Naast het onderscheid naar bezit van produktiemiddelen, is gedifferentieerd naar de mate waarin iemand supervisie (macht) uitoefent (3 categorieën). Verder wordt er een onderscheid gemaakt naar sector: hoofdarbeid, handarbeid en boeren (3 categorieën); en naar de vereiste vaardigheid: ongeschoold, half geschoold en geschoold (3 categorieën). In principe zou men dus $2 \times 3 \times 3 \times 3 = 54$ groepen kunnen onderscheiden. Theoretisch zijn dit er minder, omdat sommige combinaties (logisch) onmogelijk zijn.

De uiteindelijk gehanteerde tiendeling is het resultaat van aggregaties van meer gedetailleerde homogene categorieën. De homogeniteit van deze categorieën werd getest door Luijkx en Ganzeboom (1988) voor Nederland. Het gaat bij deze test om homogeniteit van mobiliteitskansen en niet van de arbeidsmarktpositie of de positie op de werkplek. Bij de evaluatie van het EGP-klassenschema werden door Luijkx en Ganzeboom een tweetal inhomogeniteiten gevonden.

Binnen de 'Service Class' (categorieën I en II) werd een duidelijk verschil in mobiliteitskansen gevonden tussen een 'professionele' elite en een zaken/ambtenaren elite. Het wekt bevreemding vanuit een theoretisch gezichtspunt dat er geen onderscheid is gemaakt tussen bezitters en niet-bezitters, de ultieme klasse-onderscheiding in vele theorieën. Een belangrijke reden, ook voor niet-marxisten, om deze onderscheiding aan te brengen is, dat het mechanisme van immobiliteit voor eigenaren in sterke mate zal worden bepaald door de overdracht van kapitaal, een mechanisme dat niet van belang is voor de overige leden van de categorieën I en II.

Ten tweede is het onderscheid tussen de categorieën IVa en IVb problematisch. Het betreft hier kleine zelfstandigen met weinig (IVa) of geen (IVb) personeel. Dit is het enige punt in de EGP-klassenindeling waar het onderscheid tussen hoofd- en handarbeid wordt veronachtzaamd. Dit is een ernstige zaak, omdat in bijna alle oudere onderzoeken (Nederland is hierop, zoals hierboven werd vermeld, een jammerlijke uitzondering) het onderscheid tussen hoofd- en handarbeid altijd werd gehandhaafd. Alleen al voor redenen van vergelijkbaarheid zou het wenselijk zijn geweest indien dit onderscheid consequent door de hele EGP-indeling was gemaakt. De categorieën IVa en IVb zijn nogal heterogeen. Beide groepen bestaan uit zelfstandige handwerkslieden, handarbeiders (bakkers, slaggers, chauffeurs) en winkeliers. Er is een duidelijk verschil in mobiliteitskansen voor de hoofd- en handarbeiders binnen de categorieën IVab. De hoofdarbeiders onder de zelfstandigen bevinden zich duidelijk dicht bij de categorie III (routine hoofdarbeid) en de handarbeiders bij de handarbeid- en boerencategorieën van de EGP-indeling. Beide groepen hebben echter wel, zoals men kan verwachten van een bezittende klasse, een hoge immobiliteitskans.

Voor een verdere evaluatie van de EGP-indeling voor Nederland wordt verwezen naar Luijkx en Ganzeboom (1988).

De volgende voordelen voor het gebruik van het EGP-klassenschema kunnen worden genoemd. Er zijn vrij veel tabellen gepubliceerd gebruikmakend van de EGP-indeling. Het nut van de indeling is aangetoond, d.w.z. dat de verschillen in mobiliteitskansen van mannen in de verschillende categorieën nogal groot zijn en in redelijke mate in overeenstemming zijn met de theorie. In de EGP-indeling zijn in hoge mate verschillende andere indelingen te onderscheiden: de traditionele trichotomie (hand-, hoofdarbeiders en boeren); het onderscheid zelfstandigen en loonafhankelijken en het onderscheid naar leidinggevers en ondergeschikten.

De Nederlandse gegevens zijn op de volgende wijze vergelijkbaar gemaakt. Allereerst werd er een hercodering gemaakt van de in Nederland gebruikelijke beroepenclassificatie van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) naar de internationale beroepenclassificatie (ISCO) van de Internationale Arbeidsorganisatie. Op basis van ISCO en informatie over zelfstandigheid en het leidinggeven van respondenten werden de 10 categorieën van EGP geconstrueerd³. Deze stapsgewijze hercodering is uitvoerig bediscussieerd met de CASMIN-onderzoekers. Het resultaat is een codering, die de EGP-indeling zeer dicht benadert⁴.

5.4 Modellen voor sociale mobiliteit

Een tweetal aspecten van relatieve mobiliteit verdienen nadere aandacht. Enerzijds is mobiliteit het complement van overerving en verwijst dus naar de kans dat vader en zoon zich in verschillende klassen of groepen bevinden, m.a.w. samenlevingen worden als mobieler of opener gedefinieerd naarmate zonen zich in andere klassen als hun vaders bevinden. Aan de andere kant refereert openheid ook naar de mate, waarin de relatieve mobiliteitskansen van mannen met verschillende klassenorsprongen, die niet hun vaders klassepositie erven gelijk zijn, d.w.z. dat de kansverhoudingen van de zoon van een handarbeider en de zoon van een verkoper om een 'professional' te worden gelijk zijn. Beide begrippen kunnen beschreven worden m.b.v. de coëfficiënten van logmultiplicatieve en loglineaire modellen⁵.

Bij loglineaire analyse van sociale mobiliteit wordt de relatie tussen de sociale klasse (beroepscategorie) van de respondent en die van de vader onderzocht m.b.v. een kruistabel. De variabele *beroep zoon* wordt in de kolommen en de variabele *beroep vader* in de rijen weergegeven. Voor iedere cel van de tabel is er een waargenomen frequentie (f_{ij}), die weergeeft hoeveel respondenten uit sociale klasse j een vader uit sociale klasse i hebben. Het is nu mogelijk om effecten te definiëren, die de frequenties in de cellen van de tabel voorspellen (F_{ij}). Als het totale verschil tussen de voorspelde (F_{ij}) en de waargenomen (f_{ij})

frequenties niet significant van nul afwijkt, dan wordt een model geaccepteerd⁶.

Het is mogelijk om effecten op te nemen, die de samenhang tussen de sociale positie van vaders en zonen modelleert (interactie-effecten). Het is de bedoeling om deze interactie op parsimone wijze weer te geven m.b.v. effecten gedefinieerd aan de hand van theoretische inzichten in mobiliteitsprocessen.

Het CASMIN-Model versus het Goodman-Hauser Model

Hauser (1978) introduceert een 'topologisch' model, waarin de cellen van de mobiliteitstabel over een aantal wederzijds uitsluitende 'niveaus' worden verdeeld: men verwacht dat de relatieve dichtheid (samenhang) in bepaalde cellen in een mobiliteitstabel gelijk is. Erikson en Goldthorpe (1987) hebben dit topologische model zodanig aangepast, dat niveaus kunnen overlappen en dat de toewijzing van cellen aan niveaus (zoveel mogelijk) geschiedt op basis van theoretische inzichten. Erikson en Goldthorpe presenteren het CASMIN-Model, waarin de relatieve mobiliteitskansen een functie zijn van een viertal 'processen':

- afstanden tussen drie onderscheiden hiërarchische niveaus (EGP-schema: I/II; III/IVab/V/VI; IVc/VIIab);
- verschillende overervingseffecten voor categorieën, waarin overdracht van kapitaal plaatsvindt (I/II/IVabc) en voor de overige categorieën (III/V/VI/VIIab);
- industriële sector: boeren (IVc) en landarbeiders (VIIb) versus de overige categorieën.
- verschillende (dis)affiniteitseffecten: enerzijds de disaffiniteit tussen landarbeiders (VIIb) en de 'Service Class' (I/II) en anderzijds de affiniteit onder hoofdarbeiders (I/II en III); handarbeiders (V/VI en VIIa); 'eigendoms'-klassen (IVabc, I/II); en van boerenklassen (VIIb en IVc) naar ongeschoolde handarbeiders (VIIa).

Behalve de (dis)affiniteits-effecten verwijzen deze effecten naar traditionele hypothesen over de bronnen van beroeps-(im)mobiliteit. Een nadeel van de hier vermelde operationalisering is dat het moeilijk is om een algemene uitspraak te doen over relatieve mobiliteit vanwege de verschillende effecten. Dit laatste is vooral een probleem in vergelijkend onderzoek. Uit de resultaten van de analyses van het CASMIN-project blijkt dat de belangrijkste variaties te vinden zijn in de parameters die afstanden tussen categorieën beschrijven in termen van uitwisselingen en in de parameters, die de overerving binnen categorieën beschrijven.

Een alternatief voor het topologische CASMIN-model is het *Goodman-Hauser Model*. Dit model is zo genoemd, omdat dit model statistisch door Goodman (1979) en inhoudelijk door Hauser (1984) is geïntroduceerd. Dit model werd uitgebreid gebruikt in eigen werk (zie o.a. Luijkx en Ganzeboom, 1986; Ganzeboom e.a., 1987; Ganzeboom,

Luijkx en Treiman, 1987). In het Goodman-Hauser Model staan afstanden tussen beroepscategorieën en immobiliteitsparameters centraal. De samenhang in de tabel(len) wordt beschreven met behulp van de overervingseffecten en met behulp van één associatiemaat. In dit geschaalde associatiemodel zijn de kansverhoudingen gewogen met de afstanden tussen de categorieën. Deze afstanden zijn zo geschat dat de samenhang tussen sociale posities van vaders en zonen maximaal is. De associatieparameter geeft dan de kansverhoudingen weer tussen twee categorieën, die één meeteenheid uit elkaar liggen. Deze modellen kennen een drietal elementen:

- De *afstanden tussen de categorieën van de rij- en kolomvariabele*. Deze afstanden worden voor vaders en zonen gelijk verondersteld. Wanneer verschillende tabellen worden vergeleken dan wordt ook verondersteld dat de afstanden gelijk zijn in alle tabellen (tijdstippen of landen).
- De *associatieparameter* geeft de associatie weer, gegeven de (geschatte) afstanden. We kunnen toetsen of de samenhang voor verschillende tijdstippen of in verschillende landen gelijk is. We kunnen ook onderzoeken of de samenhang bv. lineair varieert met de tijd of met andere exogene variabelen (bv. industrialisatie).
- De *immobiliteitsparameters* verwijzen naar afzonderlijke relatieve dichtheden voor iedere (klasse)categorie. Het is mogelijk de immobiliteitsparameters tussen tabellen te constringeren op analoge wijze als de associatieparameters.

Het is te prefereren om zoveel mogelijk elementen van het model identiek te maken tussen tabellen en de verschillen in zo weinig mogelijk parameters te concentreren. In het bijzonder is het wenselijk om voor alle tabellen dezelfde afstanden tussen de categorieën te definiëren, opdat de associatieparameters zinvol met elkaar vergeleken kunnen worden. Het is juist het Goodman-Hauser Model dat het vergelijkend onderzoek de mogelijkheid biedt om een tabel samen te vatten in slechts enkele parameters en op deze manier een eenvoudige interpretatie te bewerkstelligen.

Een vaak gehoorde kritiek in de richting van het Goodman-Hauser Model is dat het de klassen hiërarchisch zou ordenen. Dit is echter niet het geval; het model ordent naar kansverhoudingen (uitwisselingen tussen klassen). De informatie over de uitwisselingen tussen klassen maakt het mogelijk vragen naar sociale mobiliteit en klasse-formatie te beantwoorden. Ook de homogeniteit in mobiliteitspatronen van subcategorieën binnen één klasse wordt duidelijk door het model geïndiceerd.

Analyse⁷ van de gesommeerde tabel voor Nederland tussen 1970 en 1985 (zie Tabel 5.2) m.b.v. het CASMIN-Model levert ongeveer hetzelfde resultaat op als m.b.v. het Goodman-Hauser Model: het CASMIN-Model beschrijft de data met een Chi-kwadraat van 135 (28 vrijheidsgraden) en het Goodman-Hauser Model met een Chi-kwadraat van 138 (23 vrijheidsgraden). De uitkomsten van het Goodman-Hauser Model

zijn echter eenvoudiger te interpreteren: een van de gevonden resultaten is dat de afstand tussen de categorieën I/II en III bijna nul is. Dit betekent dat de kans voor hoofdarbeiders (I/II/III) om naar een andere klasse te gaan ongeveer gelijk is. De categorieën I/II en III zijn echter wel duidelijk verschillend voor wat betreft de overerving (zie ook de opmerkingen hierboven over homogeniteit).

Tabel 5.2: Intergenerationele Beroepsmobiliteit onder Mannen, Nederland, 1970-1985. 10 originele EGP categorieën.

	I	II	III	IVa	IVb	V	VI	VIIa	IVc	VIIb	Tot.
I	212	175	102	11	13	31	47	47	4	4	646
II	138	263	110	6	9	30	61	39	2	3	661
III	92	180	149	3	17	37	90	56	1	0	625
IVa	69	76	71	46	38	16	47	40	7	2	412
IVb	91	115	117	53	61	30	86	106	7	0	666
V	35	82	53	5	8	35	71	43	0	1	333
VI	95	193	213	23	25	109	405	244	6	10	1323
VIIa	79	193	170	14	38	117	350	355	11	22	1349
IVc	67	121	84	24	21	42	140	160	277	49	985
VIIb	22	22	28	2	9	18	69	101	10	29	310
Tot.	900	1420	1097	187	239	465	1366	1191	325	120	7310

5.5 Nederland in vergelijkend perspectief

De conclusie van Erikson en Goldthorpe (1987) is dat het mobiliteitspatroon in de landen die zij onderzoeken in essentie gelijk is. Zij concluderen dit op basis van het feit dat het CASMIN-Model alle tabellen voldoende beschrijft. De parameters van het CASMIN-Model mogen echter tussen de landen verschillen. Daarbij worden er ook nog 'kleine' verschillen in het model aangebracht (v.w.b. affiniteit en grenzen tussen cellen). Er kunnen vraagtekens gesteld worden bij de zo tot stand gekomen vergelijking. De conclusie van de analyse van

Erikson en Goldthorpe is dat het mobiliteitspatroon in de verschillende landen ongeveer dezelfde vorm heeft, maar dat de mate van mobiliteit in de verschillende landen verschilt. Dit laatste is echter essentieel voor de evaluatie van de FJH-hypothese. Een idiosyncratische benadering doet hier opgeld.

Een vergelijking van de hierboven vermelde analyse voor Nederland en de resultaten van het CASMIN-project laat zien dat Nederland niet systematisch afwijkt van de overige landen. Zoals al vermeld wil dit echter niet zeggen dat de schattingen van de effecten voor Nederland ook gelijk zijn aan die van de andere landen. De gepresenteerde parameters wijken niet al te zeer af van de parameters van Engeland/Wales en Frankrijk, het referentiepunt in het CASMIN-Model. Nadere analyse toont aan⁸ dat Nederland het meest lijkt op de volgende (groepen) landen (in afnemende volgorde): het Verenigd Koninkrijk en Ierland; Frankrijk en de Bondsrepubliek Duitsland; Polen en Zweden. Er is een duidelijk verschil met Hongarije. Het meest opvallend is dat er geen duidelijke overeenkomst is met Zweden, een land dat v.w.b. zijn traditie als 'welfare state' het meest op Nederland zou moeten lijken.

Concluderend moet gesteld worden dat het CASMIN-project, duidelijk gehinderd door het kleine aantal meetmomenten, nog geen definitieve antwoorden heeft kunnen geven op de gestelde vragen. V.w.b. dit laatste punt hebben Ganzeboom, Luijkx en Treiman (1987) een voorzet gedaan door het aantal meetmomenten, zowel in termen van landen als van tijdstippen te vergroten. Op dit moment zijn een 126-tal tabellen uit 32 landen beschikbaar. Er wordt gebruik gemaakt van een zesdeling binnen de EGP-indeling (dit is de hierboven vermelde EGP-zevending met een aggregatie van IVc en VIIb: de 'boerenklasse'). Voor negentien landen zijn er meerdere meetmomenten voorhanden. Het is mogelijk om aan de hand van deze data de FJH-hypothese te toetsen naar plaats en tijd. Aan de hand van 111 tabellen (19 landen) wordt duidelijk aangetoond dat er geen sprake is van een algehele gelijkheid van mobiliteitspatronen. Er wordt een systematische variatie gevonden tussen landen. Ook wordt de conclusie getrokken dat de associatieparameters binnen landen over de tijd afnemen. M.a.w. als alle landen al gelijk zouden zijn dan veranderen ze in een gelijke wijze. De FJH-hypothese gaat zeker niet op over de tijd.

Indien mobiliteitspatronen, zoals er reden is om aan te nemen, het resultaat zijn van een multivariaat proces dan is het een verstandige marsroute om de parameters van het loglineaire model te relateren aan expliciet gemeten indicatoren. In een lopende studie wordt dit gedaan door de variatie tussen landen te relateren aan exogene variabelen, die economische en andere kenmerken van landen indiceren (Ganzeboom, Luijkx en Treiman, 1988). Deze macro-sociologische aanpak, al eerder gepresenteerd door Grusky en Hauser (1984) en Ultee en Luijkx (1986, 1987), is een vruchtbaar alternatief voor de idiosyncratische aanpak van Erikson en Goldthorpe (1987).

5.6 Trend analyse voor Nederland

Hierboven werd het mobiliteitspatroon voor Nederland in de periode 1970-1985 al beschreven. Hier wordt nog aandacht besteed aan de resultaten van een vergelijking over de tijd voor de Nederlandse data. Het resultaat van de analyse (Ganzeboom e.a., 1987; Ganzeboom, Luijkx en Treiman, 1987) is, dat voor Nederland geldt dat er een duidelijke trend in de tijd is v.w.b. feitelijke en relatieve mobiliteit.

De feitelijke of totale mobiliteit is tussen 1970 en 1985 toegenomen van 71,0% naar 78,5%⁹. Een analyse van de zelfrecruterings uit de (geaggregeerde) groepen hoofdarbeiders (I/II/III), kleine zelfstandigen (IVa+b), boeren (IVc/VIIb) en handarbeiders (V/VI/VIIa) heeft het volgende resultaat. Er is een significante afname van zelfrecruterings voor de categorie I. Ook de categorieën II, IVab, IVc vertonen een dalende zelfrecruterings, maar deze is niet significant.

Wordt de openheid met behulp van het Goodman-Hauser Model geanalyseerd dan is de conclusie dat de samenhang tussen de sociale positie van vaders en zonen tussen 1970 en 1985 (lineair) afneemt; dat de klasse-specifieke overerving gelijk is voor alle tien de tijdstippen, en dat de algemene overerving over de tijd (lineair) afneemt. Dit laatste wil zeggen dat de algemene tendens tot overerving van sociale posities afneemt, maar dat de relatieve verschillen in overerving tussen beroeps categorieën op ieder tijdstip hetzelfde is.

De relatieve intergenerationele beroepsmobiliteit van Nederlandse mannen is in de periode 1975-1985 significant toegenomen. Er moet worden geconstateerd dat de openheid in de Nederlandse samenleving nog steeds toeneemt. De door Ganzeboom en de Graaf (1983) waargenomen trend (tussen 1953 en 1977) wordt ook door Luijkx en Ganzeboom (1986) en Ganzeboom e.a. (1987) waargenomen. Voorts moet men concluderen dat de groei naar openheid sterker is voor diegenen die van sociale positie veranderen en dat de directe overdracht van beroepsposities dalende, maar nog steeds aanzienlijk is.

5.7 Slot

Op het einde van dit hoofdstuk moet nog een opmerking gemaakt worden over een belangrijke omissie in de analyse van intergenerationele beroepsmobiliteit in Nederland. Ofschoon de gebruikte data-bestanden wel gegevens bevatten over vrouwen, is er toch voor gekozen om slechts de gegevens van mannen te analyseren. Met de analyse van beroepsmobiliteit van vrouwen zijn eigenaardige problemen verbonden, die het minder zinvol maken om de seksen zomaar in één analyse op te nemen. Zo kan men zich afvragen of de EGP-indeling de beroepsverdeling van vrouwen op een relevante manier weergeeft. Ook kan men in analyses van beroepsmobiliteit van mannen en vrouwen niet

volstaan met de analyse van alleen relatieve mobiliteit, omdat men ook juist de uitkomsten moet vergelijken tussen de beroepsverdelingen van de seksen (zie voor een voorbeeld van de methodologische aanpak van dit probleem: Luijkx, 1985). Ook is het probleem van beroepslozen veel nijpender in het geval van vrouwen dan bij mannen.

Een ander belangrijk punt is een expliciete verklaring van de gevonden resultaten. De macro-sociologische analyse van Ganzeboom, Luijkx en Treiman (1988) zal hier hopelijk een antwoord op geven.

5.8 Noten

1. Bij het schrijven van dit hoofdstuk heb ik ook uitvoerig gebruik gemaakt van materiaal elders gepresenteerd in samenwerking met dr. Harry Ganzenboom (Huygens-stipendiaat, Rijksuniversiteit Utrecht), prof.dr. Don Treiman (University of California at Los Angeles), prof.dr. Wout Ultee (Katholieke Universiteit Nijmegen).
2. Het betreft hier de volgende surveys:

Kiezersonderzoek	1970
Kiezersonderzoek	1971
Political Action	1974
Inkomensverdeling	1976
Kiezersonderzoek	1977
Leefsituatieonderzoek	1977
Political Action	1979
Arbeidsmarktonderzoek	1982
Mobiliteitsonderzoek	1982
Arbeidsmarktonderzoek	1985
3. Als gevolg van deze stapsgewijze hercodering is het mogelijk om op basis van de ISCO de data van verschillende landen te hercoderen naar de EGP-classificatie, indien een hercodering van een nationale classificatie naar ISCO en informatie over zelfstandigheid en leidinggeven voorhanden is.
4. Dit laatste blijkt uit een hercodering uitgevoerd op de "British Election Study 1983", een bestand dat ook originele EGP-codes bevat.
5. Voor een goede inleiding in loglineaire analyse in de context van sociale mobiliteit zie Hout (1983).
6. Dit wordt berekend m.b.v. de Chi-kwadraat toets.
7. Zie voor een uitgebreide presentatie van de analyse Ganzeboom e.a. (1987).

8. Resultaten van lopend onderzoek.
9. De corresponderende Spearman Rangcorrelatie: $R_S = 0,63$ ($p < 0,02$).
D.w.z. dat er sprake is van een significante trend.

5.9 Literatuur

- Cutright, Ph., 'Occupational Inheritance: a cross-national analysis'. In: *American Journal of Sociology*, 73, 1968, blz. 400-416.
- Erikson, R., 'Changes in Social Mobility in Industrial Nations: the case of Sweden'. In: *Research in Social Stratification and Mobility*, 2, 1983, blz. 165-196.
- Erikson, R. en J.H. Goldthorpe, 'Commonality and Variation in Social Fluidity in Industrial Nations.
Part I: a model for evaluating the 'FJH-hypothesis'
Part II: the model of core social fluidity applied,'
European Sociological Review 3, 1987, blz. 54-77 en 145-166.
- Erikson, R., J.H. Goldthorpe, en L. Portocarero, 'Intergenerational Class Mobility in Three Western Countries: England, France and Sweden'. In: *British Journal of Sociology*, 30, 1979, blz. 415-441.
- , 'Social Fluidity in Industrial Nations: England, France and Sweden'. In: *British Journal of Sociology*, 33, 1982, blz. 1-34.
- , 'Intergenerational Class Mobility and the Convergence Thesis: England, France and Sweden'. In: *British Journal of Sociology*, 34, 1983, blz. 303-343.
- Featherman, D.L., F.L. Jones en R.M. Hauser, 'Assumptions of Social Mobility Research in the U.S.: the case of occupational status'. In: *Social Science Research*, 4, 1975, blz. 329-360.
- Ganzeboom, H. en P. de Graaf, 'Beroepsmobiliteit tussen Generaties in Nederland in 1954 en 1977'. In: *Mens en Maatschappij*, 58, 1983, blz. 28-52.
- Ganzeboom, H. en R. Luijkx, 'Intergenerational Occupational Mobility in Hungary between 1936 and 1982; a loglinear analysis'. In: *Working Paper Series #3*, Faculteit Sociale Wetenschappen (KUB), Tilburg 1986.
- Ganzeboom, H., R. Luijkx en D. Treiman, *International Comparison of Intergenerational Occupational Mobility*. Paper gepresenteerd op de bijeenkomst van de Research Committee on Social Stratification and Mobility van de ISA in Berkeley 12-15 augustus 1987.
- Ganzeboom, H., R. Luijkx en D. Treiman, *International Comparison of Intergenerational Occupational Mobility*. Paper te presenteren op de jaarlijkse bijeenkomst van de American Sociological Association in Atlanta in augustus 1988.
- Ganzeboom, H., R. Luijkx, J. Dessens, P. de Graaf, N.D. de Graaf, W.Jansen en W. Ultee, 'Intergenerationele Klassenmobiliteit in

- Nederland tussen 1970 en 1985'. In: *Mens en Maatschappij*, 62, 1987, blz. 17-43.
- Goldthorpe, J.H. en L. Portocarero, 'La Mobilité Sociale en France 1953-1970: Nouvel Examen'. In: *Revue Française de Sociologie*, 22, 1981.
- Goodman, L.A., 'Multiplicative Models for the Analysis of Occupational Mobility Tables and Other Kinds of Cross-Classification Tables'. In: *American Journal of Sociology*, 84 1979, blz. 804-819.
- Grusky, D.B. en R.M. Hauser, 'Comparative Social Mobility Revisited: models of convergence and divergence in 16 countries'. In: *American Sociological Review*, 49, 1984, blz. 19-38.
- Hardy, M.A. en L.E. Hazelrigg, 'Industrialization and the Circulatory Rate of Mobility: further tests of some cross-sectional hypotheses'. In: *Sociological Focus*, 11, 1978, blz. 1-10.
- Hauser, R.M., 'A Structural Model of the Mobility Table'. In: *Social Forces* 56, 1978, blz. 919-952.
- , 'Vertical Class Mobility in Great Britain, France, and Sweden'. In: *Acta Sociologica* 27, 1984, blz. 87-110 en 387-390.
- Hauser, R.M., J.N. Koffel, H.P. Travis en P.J. Dickinson, 'Temporal Changes in Occupational Mobility: evidence for men in the United States.' In: *American Sociological Review* 40, 1975, blz. 279-297.
- Hazelrigg, L.E., 'Cross-national Comparisons of Father-to-Son Occupational Mobility'. In: *Social Stratification*, geredigeerd door J. Lopreato en L.S. Lewis. Harper and Row, New York 1974, blz 469-493.
- Hazelrigg, L.E. en M.A. Garnier, 'Occupational Mobility in Industrial Societies: a comparative analysis of differential access to occupational ranks in seventeen countries'. In: *American Sociological Review*, 1976, blz. 41, 498-511.
- Hope, K., 'Trends in the Openness of British Society in the Present Century'. In: *Research in Social Stratification and Mobility* 1, 1981, blz. 127-170.
- Hout, M., *Mobility Tables*, Sage University Paper Series on Quantitative Applications in the Social Sciences, Beverly Hills en London 1983, Sage, blz. 07-031.
- , 'Status, Autonomy, and Training in Occupational Mobility'. In: *American Journal of Sociology*, 89, 1984, blz. 1379-1409.
- Lipset, S.M., en R. Bendix, *Social Mobility in Industrial Society*, Berkeley, University of California Press 1959.
- Lipset, S.M., en H. Zetterberg, 'A Theory of Social Mobility'. In: *Transactions of the Third World Congress of Sociology*, jrg. III, 1959.
- Luijkx, R., *Structural Difference Parameters -- some recent developments*, Paper gepresenteerd op de bijeenkomst van de Research Committee on Social Stratification and Mobility in Cambridge (MA), Harvard University, 2-4 september 1985.
- Luijkx, R. en H. Ganzeboom, 'Intergenerational Class Mobility in the

- Netherlands 1970-1985: structural composition, structural differences and circulation mobility'. Working Paper Series #7, Faculteit Sociale Wetenschappen (KUB), Tilburg 1986.
- , 'Dis-Aggregating and Re-Aggregating the Intergenerational Mobility Table-- an explanatory analysis of the relations between occupational position and social classes'. Working Paper Series #30, Faculteit Sociale Wetenschappen (KUB), Tilburg 1988.
- Sixma, H. en W. Ultee, 'Trouwpatronen en de Openheid van een Samenleving'. In: *Mens en Maatschappij*, 58, 1983, blz. 109-131.
- Tulder, J.M.M. van, *De Beroepsmobiliteit in Nederland van 1919 tot 1954*, Stenfert Kroese, Leiden 1962.
- Tyree, A., M. Semyonov en R.W. Hodge, 'Gaps and Glissandos: inequality, economic development, and social mobility in 24 countries'. In: *American Sociological Review*, 44, 1979, blz. 410-424.
- Ultee, W.C., 'Verlaagd en Verdiept; de lotgevallen van de stratificatieproblematiek sinds het einde van de Leidse School'. In: *Sociologisch Jaarboek 1985*, Van Loghum Slaterus, Deventer 1985, blz. 146-162.
- Ultee, W.C. en R. Luijkx, 'Intergenerational Standard-of-Living Mobility in Nine EEC-Countries: Country Characteristics, Competitive Balance and Social Fluidity'. In: *European Sociological Review* 2, 1986, blz. 191- 207.
- , 'Educational Homogamy and Class Mobility in Industrial Nations-- A comparative investigation.' Working Paper Series #26, Faculteit Sociale Wetenschappen (KUB), Tilburg, 1987.